

УДК 343.137

ПРИВАТНЕ ОБВИНУВАЧЕННЯ: ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ CONCEPT AND CHARACTERISTICS OF PRIVATE PROSECUTION

Козленко А.Ю.,
*аспірант кафедри кримінально-правових дисциплін
Донецького юридичного інституту
Міністерства внутрішніх справ України*

Стаття присвячена висвітленню поняття приватного обвинувачення та його ознак. Проаналізовано підходи різних вчених щодо визначення категорії «приватне обвинувачення». Автор акцентує увагу на розкритті ознак кримінального провадження у формі приватного обвинувачення.

Ключові слова: обвинувачення, приватне обвинувачення, потерпіла особа, ознаки приватного обвинувачення, реалізація приватного обвинувачення.

Статья посвящена понятию частного обвинения и его признаков. Проанализированы подходы различных ученых относительно определения категории «частное обвинение». Автор акцентирует внимание на раскрытии признаков уголовного производства в форме частного обвинения.

Ключевые слова: обвинение, частное обвинение, потерпевший, признаки частного обвинения, реализация частного обвинения.

Article is devoted to the concept of private prosecution and its features. The approaches of various scientists to determine the category of «private prosecution». The author focuses the discovery of signs of criminal proceedings in the form of private prosecution.

Key words: prosecution, private prosecution, victim, characteristics of a private prosecution, implementation of a private prosecution.

Постановка проблеми. Конституція України гарантує право громадян на судовий захист від протиправних посягань на честь і гідність, життя і здоров'я, особисту свободу та майно [1], а особа, яка постраждала від злочину, має право на захист своїх

прав та інтересів. Кримінальне право, яке є публічним за своєю природою, відображає сукупність тих приватних інтересів, які передаються суспільством публічній владі для реалізації, а внаслідок цього розглядаються як публічні інтереси. Новий Криміналь-

ний процесуальний кодекс України, який суттєво розширив перелік складів злочинів, за фактом вчинення яких кримінальне провадження здійснюється у формі приватного обвинувачення, певним чином звужує публічне регулювання та послаблення втручання держави у сферу особистих прав громадян, що є перспективним для розвитку змагального характеру кримінального процесу [2, с. 242].

Як слушно зауважує А.М. Гончарова, ставлення до кримінальних правопорушень приватного обвинувачення є своєрідним показником існування та рівня розвитку в суспільстві правової держави [3, с. 3].

Стан дослідження. Науковому дослідженню поняття та суттєвості обвинувачення присвячені праці таких радянських та сучасних вітчизняних вчених, як Н.С. Алексєєв, П.М. Давидов, В.Г. Даєв, В.В. Дорошків, В.С. Зеленецький, А.Л. Рівлін, М.С. Строгович, В.М. Юрчишин, Ф.Н. Фаткуллін та ін. Висвітлення особливостей кримінального провадження у формі приватного обвинувачення були предметом змістовних наукових досліджень С.І. Катькало, В.З. Лукашевича, П.А. Лупинської, П.Ф. Пашкевича, І.Л. Петрухіна, В.М. Савицького, П.С. Елькінда, які отримали подальший розвиток у вітчизняній кримінальній процесуальній науці, а саме у роботах Ю.М. Грошевого, Ю.О. Гурджі, О.М. Костовської, В.Т. Малярєнка, Н.В. Малярчука, В.Т. Нора, С.І. Перепелиці, В.О. Попелюшка, С.Л. Деревянкіна, І.В. Рогатюка, В.М. Юрчишина, В.П. Шибіка та ін.

Об'єктом наукового дослідження всі зазначені науковці, як правило, обирали норми чинного законодавства, здобутки юридичної науки. Однак з набуттям чинності новим Кримінальним процесуальним кодексом України в 2012 році було повністю змінено нормативні положення щодо інституту приватного обвинувачення.

У зв'язку із викладеним **метою** статті є визначення змісту положень нового КПК України щодо кримінального провадження у формі приватного обвинувачення, поняття приватного обвинувачення та його ознак.

Виклад основного матеріалу. Незважаючи на досить широке дослідження інституту приватного обвинувачення, серед учених немає єдиної думки з приводу вказаних проблем. Деякі дослідники з питань приватного обвинувачення розуміють його як особливий порядок розгляду справ цієї категорії [4, с. 29] або як форму спрощеного провадження в межах диференціації кримінального процесу [5, с. 56].

М. Новіков під приватним обвинуваченням (в процесуальному сенсі) розуміє особливий вид кримінально-процесуальної діяльності в межах спеціальної правової процедури, яка дозволяє приватному обвинувачу висловлювати свою обов'язкову для державних органів волю в кримінальному переслідуванні обвинуваченого під час порушення кримінальної справи, підтримання обвинувачення в суді та відмови від обвинувачення [6, с. 20-21].

О.М. Костовська визначає приватне обвинувачення в матеріальному аспекті як надання потерпілим відповідному органу звернення (із проханням

про притягнення до відповідальності) та відомостей про факти щодо наявності суспільно небезпечного і протиправного посягання, яке підпадає під конкретний склад злочину, з можливістю його вирішення на власний розсуд. А в процесуальному аспекті приватне обвинувачення – це регламентований законом особливий вид кримінально-процесуальної діяльності приватного обвинувача, який включає звернення до державних органів із твердженням щодо винуватості конкретної особи, подальше підтримання ним обвинувачення у суді, збирання доказів винуватості цієї особи та право відмовитись від пред'явленого обвинувачення [7, с. 14].

О.Г. Предместніков вважає, що провадження у формі приватного обвинувачення є особливим провадженням у системі кримінального процесу, що передбачає його окреме правове врегулювання в межах самостійного правового інституту, що має певну процесуальну своєрідність [8, с. 187].

На погляд В. В. Дорошкова, приватне обвинувачення (у матеріальному значенні) – це твердження потерпілого перед відповідним органом (судом) про вчинення стосовно нього злочину, кримінальне переслідування за який передано державою на його розсуд. Під приватним обвинуваченням (у процесуальному значенні) він розуміє особливий вид кримінально-процесуальної діяльності в рамках спеціальної правової процедури, що дозволяє приватному обвинувачеві висловити власну волю стосовно необхідності притягнення кривдників до кримінальної відповідальності [9, с. 17].

Огляд вказаних точок зору дозволяє зробити висновок, що більшість вчених розглядають поняття приватного обвинувачення в матеріально-правовому та процесуальному аспектах.

Перш ніж сформулювати поняття приватного обвинувачення визначимось із ознаками, які характеризують це правове явище.

В юридичних словниках приватне обвинувачення визначають як форму провадження за кримінальними справами, які порушуються не інакше як за скаргою потерпілого (або його представника) і підлягають закриттю за примиренням потерпілого з обвинуваченим [10], або як одну з форм провадження у кримінальному судочинстві, що передбачає притягнення особи, винної у скоєнні злочину, до кримінальної відповідальності не інакше як за скаргою потерпілого, на якого покладається обов'язок підтримувати обвинувачення у суді [11, с. 709].

Ряд вчених також стосовно справ приватного обвинувачення в якості критеріїв їх виокремлення визначали скарги потерпілих та можливість закриття цих справ за примиренням потерпілого із обвинуваченим [12, с. 101; 13, с. 67-68; 14, с. 164; 15, с. 323; 16, с. 40].

К.Ф. Гуценко в якості виокремлення справ приватного обвинувачення вказував на таку ознаку, як наявність у потерпілого права підтримання обвинувачення [17, с. 3].

Автори одного із науково-практичних коментарів до КПК України вважають, що кримінальне про-

вадження у формі приватного обвинувачення, коли воно може бути розпочате лише на підставі заяви потерпілого, проти прав, свобод та законних інтересів якого вчинено кримінальне правопорушення, і відмова потерпілого, а у випадках, передбачених КПК, – його представника від обвинувачення є безумовною підставою для закриття кримінального провадження у формі приватного обвинувачення [18, с. 350].

В.В. Воронін вказує, що приватне обвинувачення як вид процесуальної діяльності приватної особи складається із офіційного звернення цієї особи до органів держави із вимогою про притягнення винуватої особи до кримінальної відповідальності; залежності такого звернення тільки від волі потерпілої особи; надання доказів вчинення відносно потерпілої особи кримінального правопорушення, які викривають в цьому діянні винну особу; підтримання обвинувачення в суді [19, с. 84].

Схожою із попередньою позицією є думка Н.В. Малярчука про те, що процесуальна діяльність приватної особи, яка постраждала від злочину, щодо викриття винного у його вчиненні полягає в: а) офіційному зверненні до компетентних органів держави з вимогою про притягнення винної особи до кримінальної відповідальності; б) поданні доказів вчинення відносно неї злочину, а також доказів, які викривають у його вчиненні винну особу; в) підтриманні обвинувачення в суді [20, с. 7], а основою виділення приватного обвинувачення як диференціації кримінально-процесуальної форми є характер вчиненого злочину, ступінь його тяжкості, факт завдання шкоди конкретній особі та можливість примирення між обвинуваченим і потерпілим (матеріально-правовий критерій), а також ініціатор кримінального переслідування та особливості процесуальної форми здійснення його діяльності (процесуальний (формальний) критерій) [20, с. 7].

Автори підручника з кримінального процесу вважають, що специфіка провадження у формі приватного обвинувачення обумовлена характером вчиненого кримінального правопорушення, ступенем його тяжкості, фактом заподіяння шкоди конкретній юридичній чи фізичній особі, особливостями взаємовідносин між потерпілим і особою, яка вчинила правопорушення, що дозволяє говорити про високу ймовірність їх примирення, пошуком балансу між інтересами особи, яка постраждала від кримінального правопорушення, та держави [21, с. 659].

В новому КПК (ч. 1 ст. 477) вперше надано легальне визначення поняття кримінального провадження у формі приватного обвинувачення: провадження, яке може бути розпочате слідчим, прокурором лише на підставі заяви потерпілого щодо кримінальних правопорушень, перелік яких передбачений КПК. Але законодавець не враховує в цьому визначенні всіх ознак вказаної форми провадження.

Вважаємо, що законодавець не визначився стосовно судового розгляду кримінального провадження у формі приватного обвинувачення. Про це свідчить навіть назва ст. 478 КПК «Початок кримінального провадження у формі приватного обвинувачення».

На наш погляд, не враховано, що потерпіла особа під час судового розгляду підтримує обвинувачення. Навіть у разі відмови прокурора від підтримання державного обвинувачення в суді у справах публічного обвинувачення потерпілий має право підтримувати обвинувачення. У цьому випадку кримінальне провадження набуває статусу приватного і здійснюється за процедурою приватного обвинувачення (ст. 340 КПК).

Крім того, потерпіла особа може ініціювати та укласти угоду про примирення з підозрюваним чи обвинуваченим (ч. 3 ст. 469 КПК). А відмова потерпілої особи від обвинувачення тягне за собою закриття кримінального провадження (п. 7 ч. 1 ст. 284 КПК).

На жаль, КПК не встановлює підстав для об'єднання первісної і зустрічної заяв в одному кримінальному провадженні, що відбувається у формі приватного обвинувачення. Адже подання за наявності до того підстав обвинуваченим зустрічної заяви є активною формою захисту ним своїх прав і інтересів, а також захисту від необгрунтованого обвинувачення. Вважаємо, що об'єднання вказаних заяв в одному провадженні сприятиме процесуальній економії, але за умови, якщо заяви мають відношення до одних й тих самих осіб та стосуються взаємопов'язаних діянь.

Саме вищевказані ознаки характеризують кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення і складають його зміст в процесуальному аспекті. Звернемось до нормативного визначення терміну «обвинувачення». Законодавець трактує обвинувачення як твердження про вчинення певною особою діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність, висунуте в порядку, встановленому КПК (п. 13 ч. 1 ст. 3 КПК). Тобто поняття «обвинувачення» в КПК використовується в матеріальному значенні. З урахуванням цього поняття «приватне обвинувачення» слід використовувати саме в цьому сенсі.

Висновки. Враховуючи вищесказане, пропонуємо наступне визначення: приватне обвинувачення – це твердження про вчинення певною особою діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність, та кримінальне переслідування за вчинення яких передано державою на розсуд потерпілої особи, яке висунуте за наявності заяви потерпілого або його законного представника і реалізується в рамках спеціальної правової процедури.

Таку форму кримінального провадження, як приватне обвинувачення характеризують наступні ознаки:

1. Твердження про вчинення певною особою діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність має місце тільки з боку потерпілої особи або її законного представника.
2. Обов'язкова наявність заяви потерпілої особи, яка містить її волевиявлення про притягнення до кримінальної відповідальності особи, яка вчинила відносно неї діяння, передбачене законом України про кримінальну відповідальність.

3. Офіційна підтримка ініціативи потерпілої особи про притягнення до кримінальної відповідальності особи, яка вчинила відносно неї діяння, з боку органу публічної влади.

4. Нормативне визначення переліку діянь, кримінальне переслідування за вчинення яких передано державою на розсуд потерпілої особи з урахуванням характеру вчиненого діяння, ступеня його тяжкості та особливостей взаємовідносин між потерпілим і особою, яка вчинила це діяння.

5. Потерпіла особа має право на:

– підтримання обвинувачення в суді;
– ініціювання та укладення угоди про примирення з підозрюваним чи обвинуваченим.

6. Відмова потерпілої особи від обвинувачення є безумовною підставою для закриття кримінального провадження.

7. Можливість об'єднання первісної і зустрічної заяв в одному провадженні, їх сумісний розгляд та вирішення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Яновська О. Особливості кримінальних проваджень у формі приватного обвинувачення за новим Кримінальним процесуальним кодексом України / О. Яновська // Часопис Київського університету права. – 2013. – № 1. – С. 242–245.
3. Гончарова А. Криминологические основания преступлений частного обвинения : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / Гончарова А. – Красноярск, 2002. – 29 с.
4. Катькало С., Лукашевич В. Судопроизводство по делам частного обвинения / С. Катькало, В. Лукашевич. – Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1972. – 208 с.
5. Якимович Ю. Структура советского уголовного процесса: система стадий и система производств. Основные и дополнительные производства / Ю. Якимович ; Под ред. Карасева И. – Томск : Изд-во Том. ун-та, 1991. – 138 с.
6. Новиков М. Перспективы развития дел частного обвинения по законодательству России / М. Новиков // Мировой судья. – 2010. – № 4. – С. 20–21.
7. Костовська О. Доказування у справах про злочини приватного обвинувачення : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика ; судова експертиза ; оперативно-розшукова діяльність» / О. Костовська. – К., 2010. – 17 с.
8. Предместніков О. Потерпілий як сторона обвинувачення в справах приватного обвинувачення / О. Предместніков // Форум права. – 2009. – № 2. – С. 345–349. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2009-2/09rogcro.pdf>.
9. Дорошков В. Руководство для мировых судей. Дела частного обвинения / В. Дорошков. – М. : НОРМА, 2001. – 272 с.
10. Большой юридический словарь / Под ред. А. Сухарева, В. Зорькина, В. Крутских. – М. : ИНФРА-М, 2003. – 704 с.
11. Великий енциклопедичний юридичний словник / За ред. акад. НАН України Ю. Шемшученка. – К. : Юридична думка, 2007. – 992 с.
12. Строгович М. Курс советского уголовного процесса / М. Строгович. – М. : Изд-во АН СССР, 1958. – 703 с.
13. Некоторые вопросы теории советского уголовного процесса в свете нового уголовно-процессуального законодательства / Я. Мотовиловкер ; под ред. П. Бородько ; Президиум Кемеровской областной коллегии адвокатов. – Кемерово : Кемеровское кн. изд-во, 1964. – Ч. 2. – 152 с.
14. Петрухин И. Правосудие: время реформ / И. Петрухин. – М. : Наука, 1991. – 208 с.
15. Уголовный процесс : учебник для вузов / Под ред. А. Кобликова. – М. : НОРМА-ИНФРА-М, 1999. – 373 с.
16. Божьев В. Особенности производства по делам частного обвинения / В. Божьев // Российский судья. – 2001. – № 7. – С. 40–43.
17. Гуценко К. Частное обвинение в советском уголовном процессе : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Уголовный процесс ; криминалистика ; теория оперативно-розыскной деятельности» / К. Гуценко. – М., 1958. – 19 с.
18. Кримінальний процесуальний кодекс України : Науково-практичний коментар : у 2 т. / Є. Блажівський, Ю. Грошевий, Ю. Дьомін та ін. ; за заг. ред. В. Тація, В. Пшонки, А. Портнова. – Х. : Право, 2012. – Т. 2 – 664 с.
19. Воронин В. Становление, особенности и проблемы российского судопроизводства по делам частного обвинения : дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Уголовный процесс ; криминалистика ; теория оперативно-розыскной деятельности» / В. Воронин. – Оренбург, 2001. – 175 с.
20. Малярчук Н. Приватне обвинувачення як диференціація кримінально-процесуальної форми : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика ; судова експертиза ; оперативно-розшукова діяльність». – К., 2010. – 18 с.
21. Кримінальний процес : підручник / Ю. Грошевий, В. Тацій, А. Туманянц та ін. ; за ред. В. Тація, Ю. Грошевого, О. Капліної, О. Шило. – Х. : Право, 2013. – 824 с.